

місцевих бюджетів: планування та прогнозування, організація виконання, моніторинг, контроль та аудит ефективності. Також у розробленій системі функції має місце принципово новий підхід – виділення двох складових ефективності використання коштів місцевих бюджетів: показників ефективності та ризику.

Розробка шляхів реалізації розроблених теоретичних принципів у практику управління коштами місцевих бюджетів в Україні має стати темою подальших наукових досліджень.

Джерела та література

1. Геєць В.М. Формування дохідної частини бюджету: підсумки, проблеми, перспективи // Економіка і прогнозування. – 2004. – № 1. – С.9–31.
2. Кириленко О.П. Малиняк Б.С. Теоретичні основи формування видаткової частини місцевих бюджетів // Наука й економіка. – 2006. – № 1. – С. 6 – 16.
3. Кравченко В.І. Місцеві фінанси України: навч. посіб. – К.: Т-во „Знання”, КОО, 1999. – 487 с. – (Вища освіта ХХІ).
4. Кульчицький М.І., Перун З.В. Формування та виконання бюджету за програмно-цільовим методом // Фінанси України. – 2005. – №2. – С. 78 – 83.
5. Луніна І. Формування місцевих бюджетів у контексті завдань адміністративно-територіальної реформи // Економіка України. – 2006. – № 1. – С.23–31
6. Огонь Ц.Г. Доходи бюджету України: теорія та практика: Монографія. – К.: Київ. нац. торг. – екон. ун-т, 2003. – 580 с.
7. Рубан Н.І. Аудит ефективності: надбання, проблеми, перспективи// Фінансовий контроль. – 2004. – № 6. – С. 4–6.
8. Стефанюк І.Б. Методичні засади визначення ефективності витрачання бюджетних коштів// Фінансовий контроль. – 2002. – №1. – С.32–35.
9. Сунцова О.О. Моделювання оптимальної структури доходів місцевих бюджетів в умовах бюджетної децентралізації //Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 2(32). – С. 96–104.
10. Чугунов І.Я. Теоретичні основи системи бюджетного регулювання / Науково-дослідний фінансовий ін-т; Національний ун-т "Кієво-Могилянська академія". – К. : НДФІ, 2005. – 260 с.
11. Юрій С.І., Крисоватий А.І. Державні фінанси як основа соціально-економічного оновлення суспільства // Фінанси України. – 1998. – №11. – С.42–47.

Латишева О.В.

РОЗВИТОК СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ З МЕТОЮ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЄКТІВ СУМІСНОГО ЗДІЙСНЕННЯ

Вступ. За останні роки в результаті людської діяльності відбулося істотне збільшення концентрації парникових газів в атмосфері, що значно підсилило природний „парниковий ефект”, несприятливо вплинуло на природні екосистеми і людство. У зв'язку з цим, у 1992 році ООН була прийнята Рамкова Конвенція про зміну клімату [1], яка визначила систему заходів, направлених на стабілізацію концентрації парникових газів з метою уникнення небезпечного антропогенного впливу на кліматичну систему, сторонами якої стали 189 країн.

У 1997 році у місті Кіото у рамках додатка до Рамкової Конвенції ООН про зміну клімату був прийнятий протокол - Кіотський протокол [2], який базується на положеннях цієї Конвенції і є її оперативним інструментом.

Ті країни, що ратифікували Кіотський протокол, взяли на себе зобов'язання стабілізувати свої антропогенні викиди парникових газів впродовж періоду зобов'язань (2008–2012 р.) на рівні 1990 року [3], а у випадку невиконання даного зобов'язання несуть відповідальність за свій рівень викидів.

Україна є Стороною Рамкової Конвенції ООН про зміну клімату з 11 серпня 1997 року, а 4 лютого 2004 року наша країна ратифікувала Кіотський протокол [4]. Тим самим, наша держава підтвердила послідовність своїх дій в рішенні глобальних екологічних проблем. Ратифікація Кіотського протоколу дає можливість її участі в реалізації так званих „гнучких механізмів”, при цьому, мається на увазі гнучкість у виборі місця і засобів для досягнення рівнів викидів, визначених Кіотським протоколом.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень. Метою статті є розробка рекомендацій по удосконаленню системи екологічного управління та екологічного менеджменту на окремих підприємствах для забезпечення реалізації можливостей гнучких механізмів Кіотського протоколу.

Аналіз останніх публікацій по проблемам, пов'язаним з реалізацією Киотського протоколу виявив наступне. У опублікованих на сучасний момент матеріалах, зокрема [1–9], достатньо роз'яснюється суть гнучких механізмів Кіотського протоколу, загальноприйнята процедура підготовки, розгляду та схвалення матеріалів, націлених на реалізацію цих механізмів. До гнучких механізмів, що дозволяють країнам вирішувати проблеми, поставлені Кіотським протоколом, відносять наступні: механізм „чистого розвитку”, механізм „сумісного здійснення” і торгівля квотами.

Разом з тим, досить відсутні рекомендації по вживанню необхідних практичних заходів для забезпечення ефективного використання інвестиційних і інших можливостей гнучких механізмів

РОЗВИТОК СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ З МЕТОЮ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЄКТІВ СУМІСНОГО ЗДІЙСНЕННЯ

Киотського протоколу безпосередньо екологічними службами на підприємствах України.

Невирішеність цієї проблеми з'явилася однією з причин того, що Україна допустила серйозне відставання від інших країн в частині реалізації гнучких механізмів Киотського протоколу, зокрема, проєктів сумісного здійснення (далі – ПСЗ).

Так, за останніми даними [10], Міністерство охорони навколишнього природного середовища, що є на національному рівні координатором дій в рамках Киотського протоколу, видало листи підтримки лише 61 проєкту, з них лише п'яти проєктам – листи-схвалення. Видача листа-підтримки свідчить, що національним координаційним органом – Мінприроди України проєкт зареєстровано і схвалено подальшу його розробку. Надання листа-схвалення означає, що уряд країни під свою відповідальність уповноважує власника проєкту у всіх діях щодо передачі зовнішньому покупцю, так званих „одиниць скорочення викидів” (далі – ОСВ), які будуть одержані в результаті реалізації ПСЗ.

У зв'язку з цим, слід звернути особливу увагу на те, що для України Киотський протокол є стимулом до розвитку, джерелом інвестицій в природоохоронні об'єкти і механізмом упровадження сучасних енергозберігаючих еколого - згаданих технологій, а підприємства поки що незадовільно використовують його можливості. Не приймаючи участі в пілотній стадії втілення механізмів Киотського протоколу Україна повинна зробити енергійні зусилля, направлені на ліквідацію цього відставання [5].

За оцінками Міністра охорони навколишнього середовища В. Джарти за рахунок реалізації квоти парникових газів (у об'ємі 200 млн. т викидів), утвореної в результаті упровадження ПСЗ, Україна може щорічно одержувати близько 2 млрд. доларів США інвестицій [10]. А, як відомо, інвестиції – це фундамент економічного зростання. Інвестиції в основний капітал – це інтегральний показник, який найповніше і достовірно характеризує потенціал росту економіки на найближчу перспективу.

Крім цього, на цей час Міністерство охорони навколишнього природного середовища підготувало ряд пропозицій щодо розширення бази екологічного оподаткування до проєкту Податкового кодексу України.

На підставі проєкту Податкового кодексу [11] пропонується встановити ставку податку на кожен забруднюючу речовину, що належить до парникових газів і викидається до атмосферного повітря стаціонарними джерелами забруднення. Тобто, у разі прийняття цих нововведень підприємства будуть змушені нести додаткові, раніше відсутні витрати.

Таким чином, все актуальнішою стає проблема запровадження на кожному підприємстві, що має викиди парникових газів у атмосферу, систем екологічного управління та екологічного менеджменту, що направлені на зменшення цих викидів, насамперед, за рахунок реалізації гнучких механізмів Киотського протоколу.

В результаті підприємства отримують: модернізацію існуючого устаткування, технологій, упровадження нових технологічних процесів, що направлені, зокрема, на зниження викидів парникових газів; економію власних засобів на модернізацію за рахунок залучення «зелених» інвестицій від закордонного інвестора; нові ділові зв'язки з інвестором, кредиторами на якіснішому європейському рівні; позитивний імідж екологічно активної компанії; зменшення податків у разі можливого введення ставки податку на шкідливі речовини, віднесені до парникових газів.

Результати. На сучасний момент до гнучких механізмів Киотського протоколу відносяться: механізм чистого розвитку, торгівля квотами і механізм сумісного здійснення.

На основі аналізу можливості використання механізмів Киотського протоколу підприємствами і організаціями України у матеріалах [6], на наш погляд, достатньо обґрунтовується висновок про те, що механізми чистого розвитку і емісійної торгівлі в даний час не прийнятні для підприємств і організацій України. Так, механізм чистого розвитку не може застосовуватися за міжнародними правилами, оскільки Україна входить в Додаток 1 РКЗК.

Механізм чистого розвитку (МЧР) – Clean Development Mechanism (CDM) – це проєкти по скороченню викидів парникових газів, що використовуються на території однієї з країн Рамкової Конвенції ООН про зміну клімату (далі -РКЗК), що не входить в Додаток 1 РКЗК, повністю або частково за рахунок інвестицій країни Додатку 1 РКЗК.

Під торгівлю квотами (Emissions Trading) – мається на увазі купівля-продаж державними (або окремими господарськими суб'єктами) квот на викиди парникових газів на національному, регіональному або міжнародному ринках.

Проєкти сумісного здійснення (далі – ПСЗ або СЗ) – (Joint Implementation) – це проєкти по скороченню викидів парникових газів, що виконуються на території однієї з країн (Додатку 1 РКЗК) повністю або частково за рахунок інвестицій іншої країни (Додатку 1 РКЗК). [2–5]

Ми також підтримуємо точку зору фахівців, які стверджують [6], що до використання механізму торгівлі квотами можливості поки немає, у зв'язку з тим що внутрішній ринок ще не сформовано, а зовнішні системи торгівлі – недоступні, оскільки Україна не є членом цих систем.

І тільки механізм сумісного здійснення признано фахівцями [6] дійсно можливим шляхом залучення інвестицій в розробку і упровадження проєктів, що направлені на зниження викидів парникових газів, підвищення енергоефективності і енергозбереження на підприємствах і в організаціях України.

За матеріалами [6], в результаті реалізації проєктів сумісного здійснення (ПСЗ) одержуються одиниці скорочення викидів (ERUs). Одиниці скорочення викидів (далі – ОСВ), або вуглецеві одиниці передаються в рамках Киотського протоколу у вигляді квот. При цьому, квота (право, сертифікат) на викиди – це термін для визначення однієї метричної тонни скорочення викидів парникових газів у CO₂-еквіваленті.

CO₂-еквівалент (CO₂e) – це одиниця вимірювання скорочень парникових газів. Вуглекислий газ у даному випадку є еталоном, за допомогою якого оцінюється решта парникових газів. CO₂ – еквівалент для кожного газу обчислюється шляхом множення його кількості на відповідний коефіцієнт потенціалу глобального потеплення (далі – ПГП). Приклади ПГП для деяких парникових газів: вуглекислий газ (CO₂) – 1; метан (CH₄) – 21; закис азоту (N₂O) – 310; гексафторид сірки (CF₆) – 23900.

Процес підготовки, розробки і здійснення ПСЗ регламентовано українським і міжнародним законодавствами. Складність реалізації ПСЗ полягає у тому, що проект повинен бути визнаний проектом Сумісного Здійснення компетентними державними органами України і вуглецевим фондом – інвестором. Крім цього, необхідно пройти досить складну стадію оформлення необхідної документації в декількох форматах (для держустанов і фондів інвесторів), одержати дозволи і узгодження. Відповідність проекту принципам сумісного здійснення встановлюється незалежною організацією (далі – НО)– валідатором.

Відповідно до міжнародних вимог схема розробки і реалізації на території України ПСЗ [11] виглядає таким чином (рис.1):

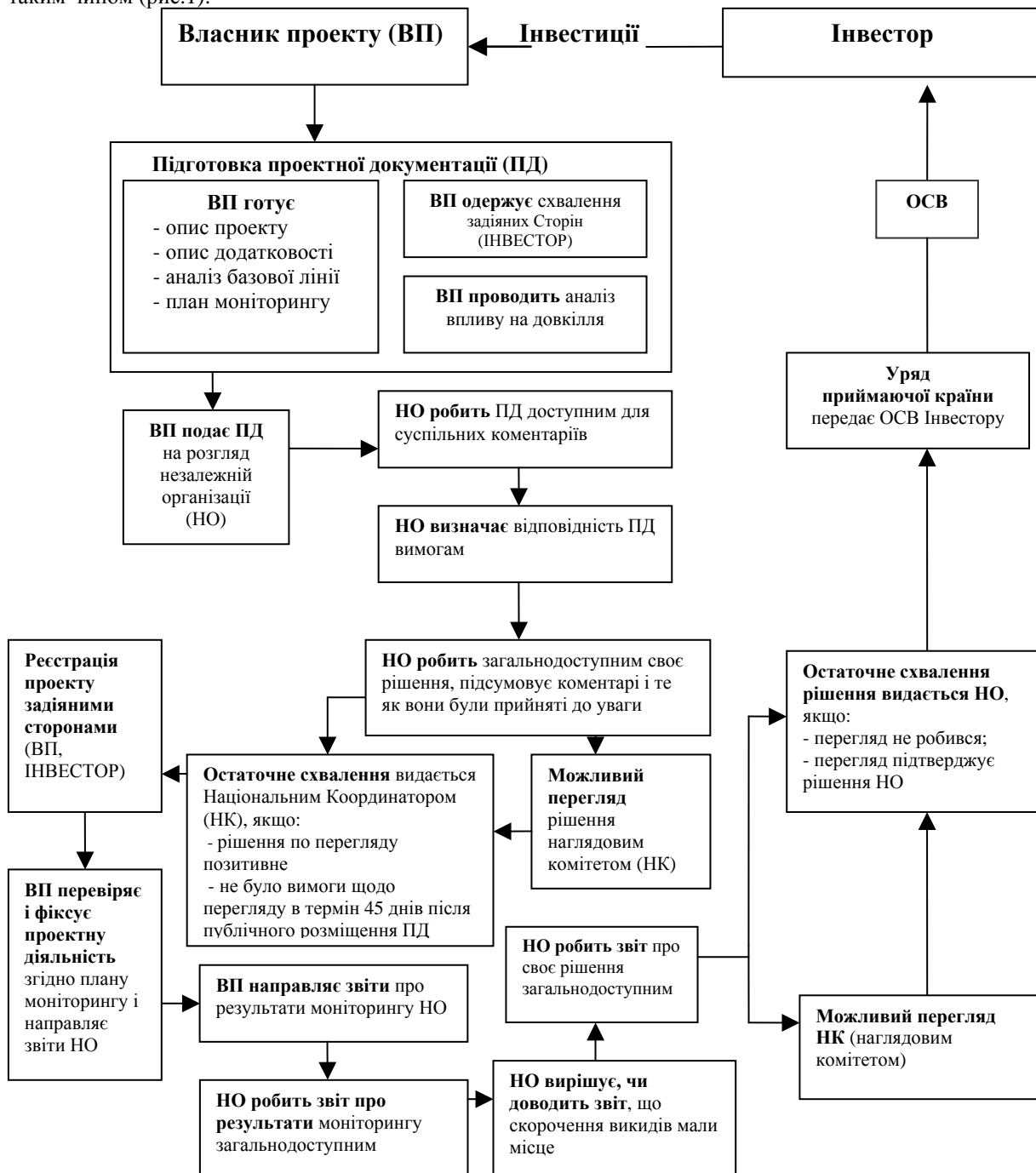

Рис. 1. Схема розробки та реалізації Проекту Сумісного Здійснення

Проектний цикл ПСЗ розділяється на 2 фази: фаза розробки і фаза здійснення проекту. Кожна з фаз має встановлений порядок етапів.

**РОЗВИТОК СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ З МЕТОЮ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЄКТІВ СУМІСНОГО ЗДІЙСНЕННЯ**

Згідно з матеріалами [6], фаза розробки проекту включає 6 етапів (рис. 2), а фаза здійснення проекту – 7 обов'язкових етапів (рис. 3).

Рис. 2. Фаза розробки проекту Сумісного Здійснення

Рис. 3. Фаза реалізації проекту Сумісного Здійснення

Таким чином, для реалізації ПСЗ (Проекту Сумісного Здійснення), на наш погляд, підприємство повинне виконати дуже великий обсяг робіт, зокрема по оформленню необхідних документів. На нашу думку, існуючі нині на підприємствах України екологічні служби на сучасний момент не в силах охопити ці питання.

У своїй попередній публікації [13] автор виявив особливості типової екологічної служби, яка в залежності від потужності та особливостей підприємства складається з одного спеціаліста, або спеціалізованого підрозділу.

На сучасну екологічну службу підприємства покладається вирішення таких поточних питань, як: забезпечення контролю за станом навколишнього природного середовища; підготовка статистичних звітів щодо обсягів викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря, скидів у водні об'єкти, утворених та розміщених відходів; оформлення дозволів на викиди (скиди, відходи); розрахунок зборів за забруднення навколишнього природного середовища; розробка екологічних програм тощо.

Типова діюча схема екологічного управління і екологічного менеджменту на підприємствах України наведена на рис.4.

**РОЗВИТОК СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ З МЕТОЮ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЄКТІВ СУМІСНОГО ЗДІЙСНЕННЯ**

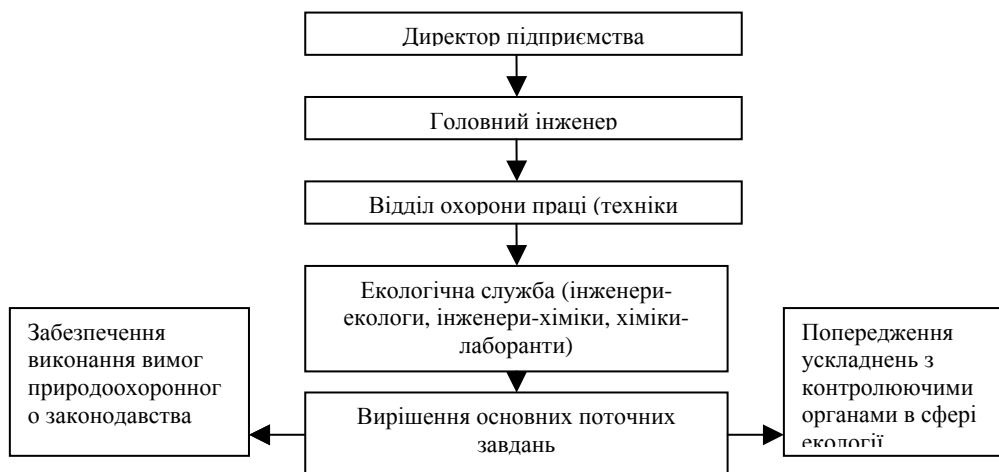

Рис. 4. Типова схема діючої системи екологічного управління і екологічного менеджменту на сучасних підприємствах (розроблено автором)

У своїй попередній статті [13] автор доводив, що в сучасних умовах назріла проблема створення окремих служб екологічного менеджменту для вирішення стратегічних завдань підприємства.

Ураховуючи, що вирішення проблем зменшення викидів парникових газів, притягнення інвестицій у розробку проєктів, спрямованих на покращення енергоефективності та енергозбереження і зменшення викидів парникових газів у т.ч. за рахунок гнучких механізмів Киотського протоколу, теж відноситься до складу стратегічних завдань підприємства, є доцільним запропонувати розв'язання питань, пов'язаних із реалізацією ПСЗ, також покласти на службу екологічного менеджменту підприємства. Таким чином, пропонуємо схему екологічного управління на підприємстві (рис. 5).

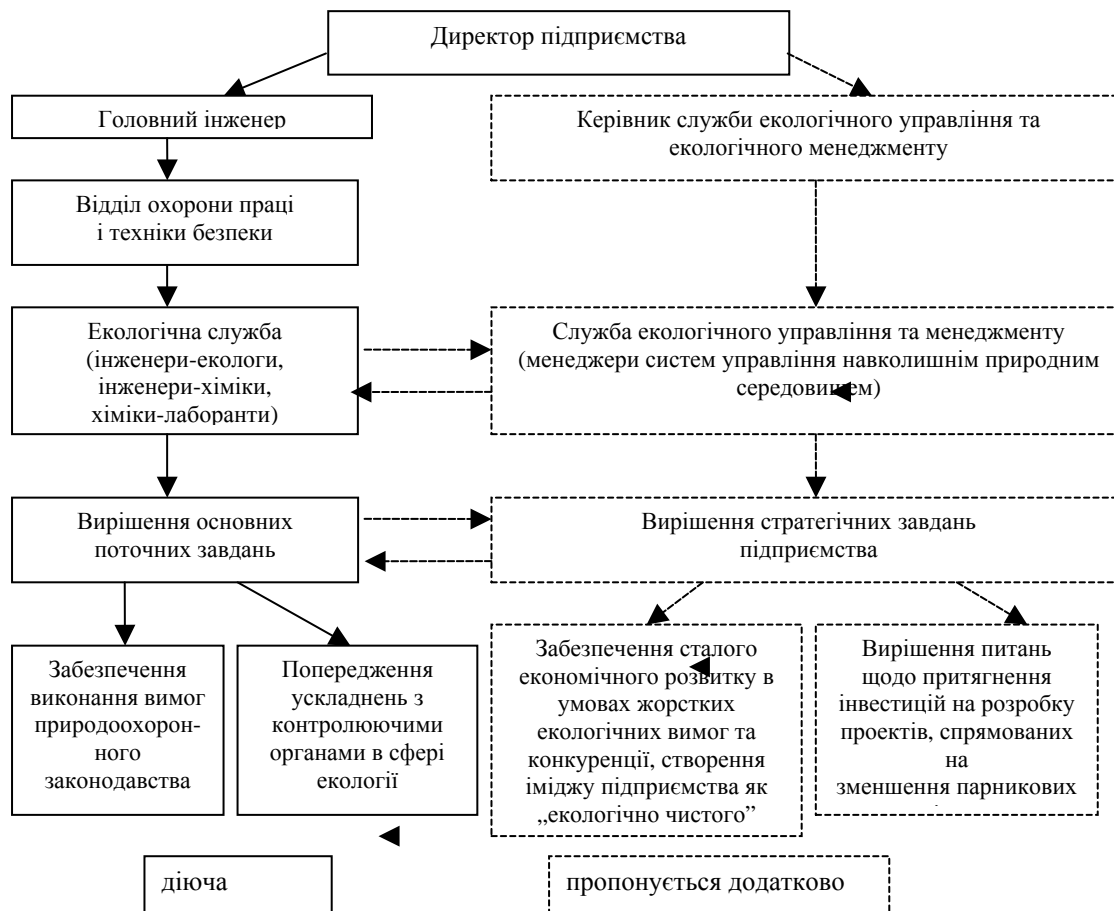

Рис. 5. Схема реорганізації діючої системи екологічного управління і екологічного менеджменту на підприємстві (розроблено автором)

Висновки.

Проведений аналіз матеріалів ООН щодо зміни клімату на планеті, публікацій вітчизняних та закордонних фахівців відносно можливостей Кіотського протоколу свідчить про те, що за рахунок гнучких механізмів Кіотського протоколу, насамперед, Проектів Сумісного Здійснення підприємства України мають великі перспективи по залученню інвестицій на модернізацію виробництва, зменшення викидів парникових газів.

Але, ураховуючи те, що проектний цикл Сумісного Здійснення є процесом доволі бюрократичним та складним, на підприємствах необхідно удосконалити діючу системи екологічного управління. Для цього пропонується створити на підприємствах службу екологічного менеджменту, які повинні розв'язувати не поточні екологічні проблеми, а вирішувати стратегічні завдання, у тому числі притягнення «зелених» інвестицій за рахунок гнучких механізмів Кіотського протоколу.

Саме тому, необхідно проведення подальших досліджень, пов'язаних з обґрунтуванням теорії та практичних заходів, щодо активного використання нововведень гнучких механізмів Кіотського протоколу (насамперед, управлінських) підприємствами України.

Остаточним соціально-економічним ефектом, що виникає за рахунок впровадження Проектів Сумісного Здійснення повинно бути удосконалення системи екологічного управління та екологічного менеджменту, що дозволить забезпечити залучення інвестицій у модернізацію виробництва з метою підвищення рівня його екологізації та зменшити витрати на можливий екологічний податок за викиди у атмосферу парникових газів.

Джерела та література

1. Рамочная конвенция Организации Объединенных Наций об изменении климата. № FCCC / INFORMAL,84. GE.05-62222 190705 280705. – 1992 // Организация Объединенных Наций, Секретариат Конвенции об изменении климата. – Бонн, 1992. – 87 с.
2. Киотский протокол к Рамочной конвенции Организации Объединенных Наций. Сборник положений и статей Протокола. // Организация Объединенных Наций, Секретариат Конвенции об изменении климата. – Бонн, 1998. – 33 с.
3. Парниковые газы. Секторы источников и поглотителей. // Приложения к Киотскому протоколу к Рамочной конвенции Организации Объединенных Наций об изменении климата. // Организация Объединенных наций, Секретариат Конвенции об изменении климата. – Бонн, 1998. – С. 24–26.
4. Закон України «Про ратифікацію Кіотського протоколу до Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату» № 1430-4 від 4 лютого 2004 р. // Відомості Верховної Ради (ВВР), №19 від 28.02.2004. – Київ, 2004.
5. Подготовка проектов совместного осуществления в Украине. Процедурно-методические аспекты. // Проект Европейской комиссии „Техническая поддержка процесса выполнения Украиной и Беларусью обязательств в сфере сдерживания глобального изменения климата”. // ЕК, 2006, К: ООО „Видавництво „Алекс-Поліграф”, 2006. – 36 с.
6. Киотский протокол и проекты Совместного Осуществления для металлургических и машиностроительных предприятий. // Материалы семинара Донецкого областного совета и Постоянной комиссии по вопросам экологии, земли и природных ресурсов при участии компании Global Carbon BV. Донецк, 30 марта 2007 года. – Донецк, Постоянная комиссия по вопросам экологии, земли и природных ресурсов, 2007. – 110 с.
7. Прусаков Д. В. Реализация проектов совместного осуществления (ПСО) в Украине. // Демонстрационные материалы семинара Донецкого областного совета и Постоянной комиссии по вопросам экологии, земли и природных ресурсов «Проблема глобального изменения климата. Киотский протокол», Донецк, 22 ноября 2006. – К.: ООО «Нова - Эко», 2006. – 20 с.
8. Якубовский В.В., Соколов Н.Г. Процедуры и практические подходы к детерминации и верификации проектов совместного осуществления. // Материалы учебно-информационного семинара Донецкого областного совета и Постоянной комиссии по вопросам экологии, земли и природных ресурсов «Проблема глобального изменения климата. Киотский протокол». – Донецк, 22 ноября 2006. – К.: ООО «Нова-Эко», 2006. – 36 с.
9. Указ Президента України «Про координатора заходів щодо виконання зобов'язання України за Рамковою конвенцією Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату» №1239/2005 від 12 вересня 2005 року, К., 2005.
10. О перспективах торговли квотами парниковыми газами. / Интервью Министра охраны окружающей природной среды Украины В. Джарты для журнала «Бизнес». // Журнал «Бизнес», № 13 (740) от 26.03.2007 р.
11. Нові екологічні стандарти значно вдосконалять довкілля. / Прес-служба Мін природи. // Газета «Урядовий кур'єр», № 104 від 14.06.2007 р.
12. Информация об инвестиционных возможностях Киотского протокола и механизма Совместного Осуществления. // Демонстрационные материалы учебно-информационного семинара «Проблема глобального изменения климата. Киотский протокол» Донецкого областного совета и Постоянной

комиссии по вопросам экологии, земли и природных ресурсов, Донецк, 22 ноября 2006. – К.: ООО «Нова - Эко», 2006. – 7 с.

13. Латишева О.В. «Стан та напрями розвитку екологічного управління і екологічного менеджменту на підприємствах». // Научный журнал „Культура народов Причерноморья”. – Крымский научный центр национальной академии наук и Министерства образования и науки Украины, Таврический национальный университет им. В.И.Вернадского. – № 80. – 2006. – С.86–89.

Молчанова Е.Ю.

ГЛОБАЛІЗОВАНА ІНТЕГРАЦІЯ РЕГІОНАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Актуальність. Формування регіональних міждержавних економічних об'єднань стало однією з характерних ознак сучасного етапу глобалізації світової економічної системи. Розвиток інтеграційних процесів став закономірним результатом росту міжнародної міграції товарів та факторів виробництва, що привело до створення більш надійних виробничо-збутових зв'язків між країнами та усунення численних перешкод на шляху міжнародної торгівлі та вільного пересування факторів виробництва. Внаслідок швидкого економічного розвитку індустріально розвинених країн та поліпшення засобів міжнародного транспорту і комунікацій відбувся бурхливий розвиток міжнародної торгівлі товарами та послугами. Міжнародна торгівля стала все більше доповнюватися різними формами міжнародного руху факторів виробництва, в результаті якого за кордон почали переміщатися не лише готові товари. Прибуток, який був включений в ціну товару, став створюватися не лише в рамках національних кордонів, але й поза його межами. Закономірним результатом розвитку міжнародної торгівлі товарами та послугами, міжнародного переміщення факторів виробництва стала економічна регіоналізація, яка приводить до зближення господарських механізмів. Створюється новий тип відносин між країнами, що передбачає їх поступове залучення у світовий економічний простір.

Постановка проблеми. Економічна регіоналізація, як одна з тенденцій утворення глобального економічного простору, сприяє формуванню економічних зв'язків із превалюванням наднаціональних інтересів, вирівнюванню основних характеристик міжнародних ринків, створенню умов для проведення реформ у рамках самого угруповання, взаємовідкритості економік країн-членів об'єднання. Домінуючого значення набувають великі регіональні простори, які концентрують найбільш економічно розвинені та політично-впливові центри, на базі яких передбачається створення єдиного економічного та військово-політичного міжконтинентального блоку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання регіоналізації та глобалізації посідає чільне місце в економічних дослідженнях як вітчизняних, так й іноземних вчених-економістів. Серед них варто відзначити роботи вітчизняних науковців, зокрема О.Білоруса І.Бураківського, А.Гальчинського, Б.Губського, Д.Лук'яненка, В.Новицького, Ю.Пахомова, В.Рокочої, І.Соколенка, А.Філіпенка, В.Чужикова та ін., а також іноземних – Б.Баласса, О.Бейя, Ю. Борко, Ю.Ваннона, М.Згуровського, М.Іванова, В.Іноземцева, П.Кругмана, М.Максимової, Г.Мюрдала, Дж.Най, Ю.Шишкова, П.Шуканова та ін.

Недосліджена частина проблеми. Незважаючи на інтерес вчених-економістів до вивчення проблем глобалізації та пов'язаних з нею процесів, поза увагою дослідників залишалося питання регіоналізації та її ролі у формуванні глобального економічного простору. В економічній та науковій літературі не було проведено цілісне дослідження процесу регіоналізації, як і зрештою, залишилося поза увагою коло питань про його значення у формуванні глобального економічного простору.

Мета дослідження. Отже, актуальність даної статті зумовлюється необхідністю дослідження місця процесів регіоналізації у формуванні глобального економічного простору.

Вклад автору та обговорення результатів. Зараз майже всі країни світу є членами регіонального об'єднання, які захищають інтереси країн-учасниць угруповання. Тому країни, які залишилися поза інтеграційними процесами, опинилися в менш сприятливих умовах, оскільки суттєво втратили конкурентні позиції на світовому ринку.

Інтеграційні регіональні об'єднання різняться глибиною процесів, що в них відбуваються. Історично інтеграція еволюціонує через кілька основних форм, кожна з яких свідчить про ступінь її зрілості [6, с.365-366]. Це твердження лише доводить, що теорія Баласса про етапи розвитку інтеграційного об'єднання є вірною. Він розрізняє 5 форм інтеграції [12, с.170]:

1. Зона вільної торгівлі, де скасовані тарифи та кількісні обмеження між країнами-учасницями;
2. Митний союз, де, окрім того, введений єдиний тариф у торгівлі з третіми країнами;
3. Загальний ринок, де усунені не лише торгові обмеження на рух факторів виробництва;
4. Економічний союз, де свобода руху товарів і факторів виробництва доповнюється угодою національних політик для усунення дискримінації, що викликає через невідповідність цих політик;
5. Повна економічна інтеграція, при якій уніфіковані національні економічні політики засновуються органами національної влади.

Аналогічно, проф. О. Бей визначає етапи інтеграції як сучасні “форми блокування”: район вільної торгівлі, митний союз, господарська спільнота, повне економічне об'єднання або союз [1, с.56]. Проф. А.С. Філіпенко розглядає вказані форми як “етапи” міжнародної економічної інтеграції [7, с.216]. І.В.